

Namyk Kemaly kim öldürdi?

Category: Goşgular, Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 января, 2025

Namyk Kemaly kim öldürdi? NAMYK KEMALY KIM ÖLDÜRDİ?

1872-nji ýylyň 9-njy apreli.

Şondan üç gün öň sud edilmezden tussag astyna alnan **Namyk Kemal** we onuň dört ýoldaşy sürgüne ugradylýar. Olar gizlinlikde «**Müsür**» **gämisine** mündürilýär. Namyk Kemal palubadan iň soňky gezek Stambula nazar aýlaýar. Onuň göwnüne bolmasa, tutuş şäheriň ilaty bu adalatsyzlygyň öňünü almak üçin aýaga galan ýalydy. Portda adam-gara ýokdy. Ýogsam bolmasa, bir hepde öň halk Stambulda «Pidaýy Kemal, Pidaýy Kemal!» diýip, tolgunşykly çykyşlary gurnapdylar...

“HÜRRİYET” («Hurriet») gazetiniň adyny goýan ýazyjy. Ol mundan başga-da birtopar sözi we düşünjäni türk diline ymykly girizipdi. **Watan, millet, wyždan, ynkylap, ihtilal (rewolýusiýa), syýasyýat (syýasat) matbuat (metbugat), hökümet, hyýal, heýjan** we ýene nijeme söz...

1840-njy ýylyň 21-nji dekabrynda dünýä indi.

On dokuz ýaşynda «**Tasvir-i Efkâr**» gazetinde işläp başlady.

Ýigrimi baş ýaşynda «Tazminat» we «Yslahat» permanyny ýetersiz hasaplaýan ilkinji gizlin syýasy toparlanşyk bolan **«Täze osmanlylar» (“Yeni Osmanlılar Cemiyeti”) jemgyyetiniň** düýbünü tutmaga gatnaşdy. Konstitusiýany güýje girizmese, Sultan Abdylezizi tagtyndan indirmäge taýýarlanýardylar. Aralaryndaky bir ýoldaşynyň jansyz bolup çykyp, bar işi pücege çykarandygy sebäpli, Zyýa beý bilen daşary ýurda gaçdy. **“Hurriet”-i** Londonda çykardylar.

■ MAKALA GADAGANÇYLYGY

1870-nji ýylyň 24-nji noýabry...

Patyşa günä geçişlik yqlan etdi, Stambula dolandylar.

Süleýman Nazyf aýtmyşlaýyn, Ýewropa pyçak bolup gidip, päki (ustura) bolup dolanypdy.

Monteskýeden we Russodan täsirlenipdi, respublika düşünjesi bilen tanşypdy. Dosty Ebuzziýa Tewfikiň çykarýan **“Hadika”** žurnalynda işlemäge başlady. Ýazgylarynyň aşagyna **«Baş habarçy»** (başmuharrir) manysyny berýän **“B.M.”** harplaryny goýýardy.

Çünki, bagışlanmagynyň ýeke-täk şerti bardy: syýasatdan uzak durmalydy we makala ýazmaly däldi. Emma ol ýazyp bolmaýan durmuşy göz öňüne-de getirip bilenokdy. Öweý daýysy Mahir beý bilen **“İbret”** gazetini aldylar. **“Hadika”** we **“İbret”** döwlet apparatyny tankyt edýän makalalary çap etdi. Iki gazetem «döwletdir hökümetiň edebine» (“adab-ı devlet-ü hükümet”) garşı çykyş etmekde aýyplanyp ýapyldy. Namyk Kemaly Stambuldan uzaklaşdyrmak üçin Gelibola **mutasarryf** (gubernator) edip ugratdylar. Emma ol bärde uzak durmady, üç aýyny geçirip, Stambula dolandy. Emma žurnalistlik edere hiç hili mümkünçilik we şert goýmandylar. Elini gowşuryp durmady, sahna eserini ýazdy: **«Watan ýa-da Silistra»** “Vatan Yahut Silistre”.

■ ÇYKYŞ GURNALÝAR

1873-nji ýylyň 1-nji apreli.

Gedikpaşa teatrynda **«Watan ýa-da Silistra»** pýesasy sahnalaşdyryldy. Watany söýmegin ony goramakdygyny aýdýan pýesa halky duýgulandyrdy, heýjana saldy. Halk “Ýaşasyn Watan！”, “Uzak ýasa, Kemal beý！” diýip gygyrmaga durdy. Şatlykly çykyşlar munuň bilenem çäklenmedi. Köçä çykyldy. Spektaklyň afişasynyň aşagyna pýesanyň awtorynyň ady **«Pidaýy Kemal»** (“Fedai Kemal”) diýip ýazylgydy. Ýaşlar elli fakelli, dilleri “Pidaýy Kemal” sloganly ýoriş gurnadylar.

Spektaklyň ikinji görkezilişi hasam şüweleňli boldy. Nury beý, Bereketzada Ysmaýyl Hakgy beý pýesany mazamlap makala ýazdylar. Köşk bolýan zatlardan ynjalyksyzlandy.

Bäs žurnalist – Namyk Kemal, Nury beý, Bereketzada Ysmaýyl Hakgy, Ahmet Mithat, Ebuzziýa Tewfik tussag edildi. Sudam etmediler, olar hakyndaky karar sürgündi. Nämede aýyplanýanlarynam bilenokdylar. Günälerini we berlen jezany 9-nji aprelde “Müsür” gämisine mündürilende **müñbaşy** (maýor)

Bahriden eşitdiler.

Tutaryk “Watan ýa-da Silistra” däldi(!), tutaryk – žurnalistlik etmek we zyýanly habarlary çap etmekdi...

■ **IŇ SOŇKY BAKYŞ**

Namyk Kemal berk howpsuzlyk çäreleriniň astynda gizlinlikde getirilen “Müsür” gämisiňiň palubasyndan iň soňky gezek Stambula nazar saldy. Hamala bir hepde öň “Pidaýy Kemal” diýip gygyrşanlar porty dolduryp, bu adalatsyzlygyň öňüne bent bolaýjak ýalydy. Portda yns-jyns ýokdy... “Müsüriň” barýan ugruny bilyänem ýokdy.

Ahmet Mithat we Ebuzziýa Tewfik Rodosda düşürildi, olaryň sürgün ýeri bu adady.

Namyk Kemal Kipre äkidildi, onuň sürgün ýeri Famagustady.

Beýleki iki žurnalist bolsa Akka galasyna tabşyryldy. Olar üçin Osmanlynyň çäklerinde at-owazasy ýaýran belli sürgün ýerlerindäki galalar saýlanyp alnypdy. Berlen jezanyň belli möhleti ýokdy. Ymykly düzelyänçäler dowam etmelidi.

■ **KYNÇYLYKLY GÜNLER**

Namyk Kemalyň Famagusta galasyndaly sürgünlik durmuşy 38 aý dowam etdi. Mazara çalym edip duran kiçijik daş hüjre ýaşar ýaly däldi. Gala topçular üçin salnyp, ýaşamaga niyetlenmedik bolansoň, çygly we sowukdy. Birnäçe gezek ysytma keseline ýolukdy, aky guýy suwuny içdi. Iýer-içer ýaly zatlar aşa gymmatdy.

Adada bir kawaler kapitan, dört kawaler we iki topçy rýadowoýdan ybarat ýedi adamlyk howpsuzlyk wzwody bardy. Gapynyň öñünde iki nobatçy durýardy. Ýekedi. Ýylan-içýanlary, kelpezeleri, syçanlary we bit-büreleri dost tutundu. Garynja saklady.

Famagastada iň kän zat – wagtdy, şonuň üçin ol bar wagtyny edebiýata sarp etdi. «Akif beý», «Gülnahal», «Biçäre çaga», «Gara bela» ýaly belli eserlerini şu ýerde ýazdy. Zol-zol maşgalasyna, dost-ýarlaryna hat ýazdy. Onuň bar tesellisi hatlar we kitaplardy. Edebiýat onuň gaýgy-gamyny biraz

ýeňledýärdi. Birem agy, ahy-nala gatyşykly (pessimistik) goşgulary ýazdy. Başyndan geçýän görgüdir horluklaryna gynanýardy, maşgalasyndan, dost-ýarlatyndan we žurnalistlikden alysdady. Maşgalasy dargapdy, maddy ýeter-ýetmezçilikleri bardy. Ýone... çekýän horluklary, gaýgy-hasratlary onuň ynanyň ömrünü bagış eden ýolundaky güýjümi we aýgytlylygyny berketdi. Özüne bolan ynamyny artdyrdy. Iň oppozision häsiýetli eserlerini şu döwürde ýazdy. Hiç haçan puşmanlyk duýgusyny göwnüne getirmedi. Ruhuny belent tutdy. Azatlyga barýan ýoluň kynçylykly geçjegini ol gowy bilyärdi. Ýurdunda bolup geçýän zatlara biperwaý garasy gelmedi. Hut şonuň üçinem azmlydy. Ömrüniň ahyruna çenli şahsy bähhidi üçin, diňe özi aman galmak üçin hereket etmedi, muny aňyna-oýuna-da getirmedi, ol beýtmegi bigaýratlyk saýýardy.

■ SÜRGÜNDE ÖLÜM

1876-njy ýylyň 23-nji noýabry.

101 gezek zalply top atyşy arkaly Konstitusiýa yqlan edildi. Tagta **Soltan Myrat V** geçdi. Namyk Kemalyň sürgün jezasy gutardy.

Emma...

Stambulda kän durup bilmedi, tagta çykan **Soltan Abdylhamyt II** mejlisи dargadyp, konstitusiýany ýatyrdy.

Namyk Kemal bu gezek Midillä sürgün edildi.

Onuň sürgünlik durmuşy Rodosda dowam etdi we... 48 ýaşynda bakyýete göç etdi.

Onçakly gartaşmadyk ýaşda ýaş ölmeginiň sebäbi-de sürgünlik ýyllarynda başdan geçirilen horluklarydy.

Şindi haýsyňyz aýdyp bilersiňiz: Namyk Kemaly kim öldürdi?

Adamyň janyна kast etmek diňe ýarag güýji bilen, bomba bilen bolýandyr öýtmäň...

Namyk Kemal jenaýatyň pidasy boldy.

Öz wesýetine eýerip, Balaýyrda jaýlandy. Mazaryny **Tewfik Fikret** oñardy. Ölüminiň öñ ýanynda ýazan setirlerini şol wagt hiç kim mazar daşyna ýazmaga bogny ysmady:

“Öläýsem görmänkä, halka arzuwlan feýzimi,

Ýazylgy sengi-gabrymda «Watan mahzun, men mahzun»

(Ölürsem görmezden millete ümid ettiğim feyzi;
Yazılısın seng-i kabrimde; Vatan mahzun, ben mahzun.”)

Namyk Kemal okady, türmä atyldy.

1905-nji ýylyň ýanwary. Stambul.

Sirkejide bir öye harbylar bir operasiýa gurnady. Öýde kireýne ýasaýan Harby akademiýanyň uçurymy bolan iki sany ýüzbaşy (kapitan) tusag astyna alyndy. Ikisi-de 24 ýaşyndady. Operasiýa gatnaşýan harbylaryň ünsüni öydäki kitaplar çekdi. Ýewropada çap edilen dürli žurnallardan we gazetlerden kesilip alnan hapa-paýş sözli tekstlerem az däldi. Hapa sözleriniň gyrasynda şol bir ofiser tarapyndan ýazylan bellikler bardy. Aýratynam kitaplar howpludy – olar Namyk Kemalyň eserleridi! Hemmesini aktlaşdyryp, halta gapgardylar.

Ofiserlerden birinuň konferensiýa nutuklaryny ýatladýan ýazgylaryna-da el uruldy.

Iki ofiser öý döküşlik gutaransoň, «Bekiraga bölgى» diýilýän, şol wagtyň syýasy tussaglarynyň saklanýan (házırkı Beýazitdäki Stambul uniwersitetiniň baş kampusynyň (şäherçesiniň) içinde ýerleşýän) türmä salyndy.

İçerdäki ofiserleriň biriniň ady Ysmaýyl Hakgydy. Beýlekisi bolsa golagasy Mustapa Kemal...

■ **MUSTAPA KEMAL «BEKIRAGA» ZYNDANYNDA**

Tussag astyna alnan ofiserleriň sany dörtdi. Şolaryň biri-de Aly Fuat (Jebesoý) diýilýändi. Mustapa Kemal we Aly Fuad harby gimnaziýadan (liseýden) bări ýakyn dostdy. Mustapa Kemalyň Selanikdäki maşgalasy hepdäniň ahyrynda ýygy-ýygydan dosty Aly Fuadyň Salajakdaky öýlerine görme-görşe giderdi. Aly Fuadyň kakasy Ysmaýyl Fazyl paşa döwrünüň tanymal harby gullukçylaryndandy. Ol Mustapa Kemaly diýseň gowy görýärdi. Ol bir gezek Aly Fuady Mustapa Kemal ýaly adam bilen dostdugy üçin sagbolsun aýtdy. Çünkü Ysmaýyl Fazyl paşa Mustapa Kemal bilen özara pikir çekişmesine girip heziller edýärdi. Mustapa

Kemal bilen Aly Fuat kitap okamaga, dünýäde nämeleriň bolup geçýändigini bilmäge höweslidiler. Iki dost «Bekiraga» zyndanynyň oňaýsyz şertlerinde-de kitap okamaklaryny dowam etdirdiler. Ot minderleriň üstünde ýatdylar, sowuga, açlyga döz geldiler.

Ahyrsoň nämüçin tussag edilendiklerini bildirler: Soltan Abdylhamyt II-ä bombaly terakty amala aşyrmagy meýilleşdirmek! Bildirilýän aýba özleri haýran galdy...

■ **ŞUGUL GULLUKÇYNYŇ ZABTY**

Birnäce gün geçensoň Mustapa Kemal soraga çekildi.

Derñewçiniň ýanyndaky öñki gullukçy aýyplamalary eşdip, haýran galdy.

Çünki bu öñki işgär harbylykdan çykarylan biridi. Ýatmaga ýeriniň, iýmäge döwüm çöreginiň ýokdugyny aýdyp özüne gyýyldyryp, olaryň arasyna sümülipdi.

Bu köne işgär jaýdaky toplanşyklara işjeň gatnaşyjy, hatda wagtal-wagtal öýde ýatymlaýyn galýan, dost sanylan Fethidi.

Fethi indi operatiwnikdi, «Ýyldyz» köşgünüň gizlin gullugyna alnypdy.

Mustapa Kemalyň öýde egindeşleri bilen geçirýän toplanşyklarynda nämeleri ara alyp maslahatlaşýandyklaryny yüzüne durupdy.

Ýeri, Mustapa Kemal öýde nämeleri ara alyp maslahatlaşypdylar?

– Taryhda ynkylaplaryň ilkibaşa progressiw kişileriň serinde pikir halynda döräp, wagtyň geçmegi bilen jemgyyet gaplap almagy.

– Başga halklaryň ýazyjy-şahyrlary, progressiw adamlary gjiegündiz işläp halklaryny oýarmaga çalyşýarkalar biziň akyldarlarymyz we ýazyjy-şahyrlarymyz nirede?

– Biziň ýekeje Namık Kemalymyz bar. Ol türk halkynyň asyrlarboýy garaşýan sesini ýaňlandyrdы. Emma onuň ne şygylaryny, ne çykyşlaryny okap bilyaris. Bu halkyň taryhyň bir ugruny kesgitleyýän «Watan ýa-da Silistra» pýesasyny-da arkaýyn sahnalaşdyrmaga goýmadylar.

– Türk-grek urşunda bu flotiliýany Haliçden çykman saklamak

jenaýat dälmidir? Halk patyasyndan nämükçin hasap sorap bilenok? Barypýatan hyýanat bolan bu çemeleşmeleri eden adama Fatih Sultan Mämmetleriň, Ýowuz Selimleriň nesli hökmünde garamak mümkünmi?

Mustapa Kemalyň öydäki çykyşlarynda ýurduň we goşunyň bialaç ýagdayý bilen baglanyşykly günükär hasaplaýan adamy Abdylhamyt II-di.

Şol sebäpli şugul Fethi Mustapa Kemalyň we onuň egindeşleriniň patyşany bombalajak bolýandyklary barada ýalan habary şugullapdy.

Hamala Mustapa Kemal «Hyrkaýy-şerife» (Pygamberimiziň (s.a.w) dony) zyýarat edýän wagtynda Abdylhamyt II-niň awtoulagyna bomba atmalydy!

Anyk senesi-de bellidi. Remezan aýynyň 15-i!

Aslynda ortada ne bomba bardy, ne-de beýle çykyş. Öýde iki "delil" bardy:

Biri öydäki watany halas etmäge çagyryan çykyşlar we...

■ GAZET ÇYKARYPDY

Mustapa Kemalyň Abdylhamyt II-ä garşı bombaly terakt amala aşyrjagyna ynanylmaǵynyň ikinji subutnamasy – onuň Harby Akademiýada okap ýörkä gazet çykarypdy!

Bu "gazet" aslynda golýazma usuly bilen ýaýradylan çaklaňja we bir sahypalyk broşýurady. Ýazgylary köplenç Mustapa Kemal ýazýardy. Makalalar azatlyk, watan we Namyk Kemalyň respublikan düşünjeleri baradady. Sülçüler karara geldi:

Öýde ýurduň gelejegi barada pikir alyşan, heniz mekdepde okap ýörkä azatlyk talap edýän ýazgylary ýazan Mustapa Kemal hakyky terrorçydy!..

Mustapa Kemalyň we Aly Fuadyň gelejegi, döwrüň garaňky kontrrazwedkasynyň kölegesi astyndady. Bu diňe olaryň kärlerine däl, ömürlerine-de palta salyp biljekdi. Şübhesiz, başlaryna bir "bela" inip biljekdiginı, çünkü, olaryň birnäçe egindeşleri azatlyk talap edendikleri, gazetdir kitap okaýandyklary üçin okuwdan kowlup, sürgüne gönderilipdi. Emma şindi Mustapa Kemal we Aly Fuat terrorçylykda aýyplanýardy.

Kyn ýagdaýadylar...

■ OKUW JAÝNYŇ KOMENDANTY HALAS ETDI

Hawa, olar azatlyk isleýärdiler.

Hawa, olar ýurtlarynyň ýkylyp weýran bolup we dargap barýandygyny görýärdiler.

Emma olar terrorçy däldi.

Muňa iki kişi ynandy:

Biri **Aly Fuadyň** kakasy **Ysmaýyl Fazly paşa** – «Erkân-ı Harbiye-i Umumiye»-niň (Baş goranyş) görnükli ofiserlerinden. Beýlekisi Harby akademiýanyň serkerdesi **Aly Ryza paşa**.

Iki paşanyň ara girmegi bilen Mustapa Kemalyň we Aly Fuadyň «Bekiraga» zyndanyndaky bendiligi iki aýdan soñ gutardy.

Çünki aýyplamalar hiç hili subutnamasy bolmadyk we karýera hantamaçylygynda gezýän habarçy Fethiniň toslamalaryndan ybaratdy. Ortada bomba diýen zadyň ady-eseri ýokdy.

Muňa garamazdan iki ýüzbaşy-da sürgüne gönderildi. Mustapa Kemal Şama, Aly Fuat Beýruta gitdi.

Gynansak-da, Harby akademiýany 5-lik we 8-lik baha bilen tamamlan iki ukyply ýüzbaşy sap azatlyk isläp, mähriban ýurdunyň gelejegi barada pikir alyşandyklary üçin kärlerine sürgün bilen başlamaly boldular.

Ýöne azatlyk talaplaryndan hiç haçan el çekmediler, tä ölüänçäler...

Soner ÝALÇYN.

«HÜRRIYET» gazeti, 13.03.2011 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Taryhy makalalar